
Є. ЄВГРАФОВА

суддя Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ,
кандидат юридичних наук

УДК 340.12

Внутрішнє та зовнішнє у праві: питання методології і теорії дослідження

*Те, що є тільки щось внутрішнє, є також
лише щось зовнішнє; і те, що є лише
зовнішнє, є також лише внутрішнє.*

Г. В. Ф. Гегель

У статті розглядаються питання недостатньо вивченої в юридичній науці теми внутрішнього і зовнішнього в праві та їх співвідношення. Незважаючи на використання термінів «внутрішнє» і «зовнішнє» в дослідженні сутності, змісту, форми, структури права, їх функція фактично зведена до значення епітетів у характеристиці певних його якостей (сторін). Питання про те, що у праві дійсно є внутрішнім, а що зовнішнім, – не з'ясоване. Зважаючи на загальнонауковий статус цих категорій, потрібно визначити їх методологічну роль у розв'язанні тих чи інших проблем теорії права.

Ключові слова: право, внутрішнє, зовнішнє, внутрішня форма, структура, зовнішня форма, законодавство.

Постановка проблеми. Одним із фундаментальних напрямів розвитку юридичної науки є розробка категорійно-понятійної системи, на важливість якої неодноразово вказували авторитетні вітчизняні й зарубіжні вчені [1, с. 109–128]. Як відомо, у процесі пізнання права і держави відповідні наукові категорії і поняття відображають

певний рівень, глибину й істинність знань про ці явища. Методологічним підґрунтям розробки цієї теми є категорії і поняття діалектики, адаптовані до особливостей предмета дослідження юридичної науки. Незважаючи на певні наукові здобутки в цьому напрямі, все ж поки що залишаються не з'ясованими питання щодо розкриття

таких якостей права, які «приховані» від суб'єкта пізнання.

Ця стаття присвячена пошуку того, що у праві є «прихованим», щоб потім виразити його в адекватних категоріях і поняттях. Ідеться про виявлення у праві як *цілісному явищі* того, що в ньому становить *внутрішнє*, а що *зовнішнє*. Зазначимо, що в такому ракурсі право в юридичній науці не розглядалось, хоча терміни «внутрішнє» і «зовнішнє» використовувались, але не інакше як *епітети* для позначення його певних властивостей, сторін, якостей, зокрема сутності, форми, структури права. Такий підхід не можна визнати задовільним насамперед щодо *істинності знання* про право, адже саме такі знання є основою наукового обґрунтування раціонального використання права в життєдіяльності людей, суспільства і держави.

При цьому важливе значення в дослідженні як внутрішнього, так і зовнішнього у праві, має ставлення до нього в суспільстві як до об'єктивного, цілісного і пріоритетного явища, а не як *надбудови* над економічними та іншими суспільними відносинами, з якими воно взаємодіє *на паритетних засадах*. Проте, на превеликий жаль, найбільше недооцінювання права в державі виявляється у ставленні до нього не як до самостійного явища, а як до чогось вторинного і податливого, яким можна маніпулювати чи підмінювати іншими засобами при здійсненні управління економікою, соціальною, культурною та іншими сферами життєдіяльності людей і суспільства.

Категорії «внутрішнє» і «зовнішнє» порівняно нещодавно почали приверта-

ти увагу в науковій літературі, насамперед представників філософії. Примітно, що до 60-х рр. минулого століття їх не виокремлювали в системі загальнонаукових понять як діалектично парні категорії, характеризуючи як відображення сутності, зв'язків, властивостей об'єкта, їх прояв у взаємодії як із самими собою – *внутрішнє*, так і їх прояв на поверхні – *зовнішнє*. У вітчизняній науці цій темі була присвячена монографія Н. Попова «Категорії “внутрішнє” – “зовнішнє” в науковому пізнанні» (1971). У ній учений ретельно проаналізував існуючі на той час дослідження проблеми внутрішнього і зовнішнього, наголошуючи на тому, що методологічне значення цих категорій у пізнанні полягає у відображенні ними однієї із сутнісних форм об'єктивних протилежностей – внутрішньої і зовнішньої сторін об'єктів матеріального світу [2, с. 80]. Вони як відображення *цілісності* об'єкта, його сумарного відношення до інших об'єктів на основі їх взаємозв'язку і переходу одного в одне, містить у собі той достатній обсяг логічних зв'язків саморозвитку дійсності, якого бракувало за відсутності визначення цих категорій, вихідною засадою яких брався предмет [2, с. 100]. Наведені судження заслуговують на увагу, разом з тим з'ясування того, що є внутрішнім, а що зовнішнім у матеріальних об'єктах, – це одне, але зовсім інше, коли це стосується нематеріальних, до яких, імовірно, можна віднести право, мораль, звичаї тощо.

Складність дослідження у праві.

На відміну від матеріальних об'єктів, «внутрішнє» у праві не можна розгля-

нути під мікроскопом чи іншими технічними приладами, а «зазирнути» в нього можна лише проникненням абстрактного мислення. Тому виявити у праві, що в ньому насправді є внутрішнім, які його складові елементи для юридичної науки, є надто непростим завданням, на що не без підстав указує Ю. Ющик [3, с. 258–268]. При цьому не можна не враховувати значний вплив суб'єктивного фактора – наявність різних підходів, теорій, доктрин щодо праворозуміння, визначення місця й ролі права в суспільному устрої тощо. У теорії права «внутрішнє» і «зовнішнє» найчастіше пов'язують із певними якостями (сторонами права) – сутністю, властивостями, формою, структурою. Зміст цих категорій у таких випадках не розкривається, а їх використання в дослідженні права більше нагадує епітети в характеристиці його властивостей (якостей), ніж загальнонаукові поняття.

У цьому контексті науковий інтерес становлять судження щодо внутрішнього і зовнішнього, сформульовані Г. В. Ф. Гегелем. Так, аналізуючи співвідношення змісту і форми (що також стосується змісту і форми права), він стверджував, що «поза межами світу явищ є тотальність і повністю міститься у своєму відношенні з собою. Відношення явища з собою... цілком визначено, має форму в самому собі, і оскільки воно володіє нею в цій тотальності, то воно володіє нею як сутнісною сталою» [4, с. 298]. Далі філософ підсумовує, що «форма є зміст, а у своїй розвинутій визначеності вона є закон явища. У форму ж, оскільки вона не

рефлексована в саму себе, входить негативний момент явища, несамостійне і змінюване – вона байдужа, *зовнішня форма*» [4, с. 298]. На жаль, ці тези не мали не тільки розвитку, а й належної інтерпретації у працях представників радянської школи філософів і правознавців, висновки яких з цього питання апріорно й механічно переносились у теоретичні дослідження. Особливо помітно це виявилось при виділенні у праві т. зв. *внутрішньої і зовнішньої форм*. Привертає увагу те, що при цьому ніхто з науковців-юристів ніколи не з'ясовував сутності категорій «внутрішнє» і «зовнішнє» у праві, що вони являють собою як такі, чим відрізняються одне від одного. Достатньо було їх використання і того розуміння, яке традиційно видавалось за аксіому, не турбуючись про їх діалектичну єдність і переходи одного в одне.

Зокрема, сутність, наголошує Д. Керімов, – це *внутрішня субстанція* на противагу *зовнішнім її проявам* (курсив мій. – Є. Є.), узагальненим у понятті «явище». У неї включено лише щось внутрішнє, глибинне, необхідне, а в поняття правового явища – частіше *зовнішнє*, поверхове, випадкове [5, с. 158, 159]. При цьому вчений не пояснює, у чому полягає значення категорій «внутрішнє» і «зовнішнє», як правило, не розкривають їх й інші дослідники права. Отже, за логікою автора внутрішнім у праві є його сутність, *державна воля*, а зовнішнім – те, у чому *виражена* ця сутність, – у формах (джерелах) права і його емпіричних проявах (законодавстві, актах тлумачення, правосвідомості, правових формах діяльності публіч-

ної влади тощо). Проте у дійсності зазначена воля є *актом державної влади*, а не *всієї держави* – територіально-правової організації людей (народу), які хотіли б вбачати у праві не якусь аморфну «державну волю», яка може суперечити їхнім інтересам, а те, що вони вважають *соціальною справедливістю, свободою, рівністю*. Адже в цьому, на наш погляд, полягає цінність права, його наближеність до користувачів як авторитетного регулятора суспільних відносин.

З точки зору діалектики сутність права як цілісного явища не є тільки внутрішнім, вона так само охоплює й зовнішнє. З цього приводу Г. В. Ф. Гегель звертав увагу на те, що «звичайна помилка рефлексії полягає в тому, що вона розглядає сутність як дещо тільки внутрішнє. Якщо сутність беруть лише з цього боку, то цей спосіб розгляду її також цілком зовнішній, і так розуміючи сутність є порожньою зовнішньою абстракцією... Як при розгляді природи, так і при розгляді духовного світу, дуже важливо належним чином зрозуміти характер відношення внутрішнього і зовнішнього й остерігатись помилки, що ніби перше є сутнісне, що тільки воно, власне кажучи, має значення, а останнє, навпаки, не сутнісне і байдуже» [6, с. 308–310]. Слушні й у науковому сенсі цінні судження, які можуть бути використані у дослідженні проблем діалектики права.

Аналізуючи ці та інші філософські міркування Г. В. Ф. Гегеля про внутрішнє і зовнішнє, О. Ющик правильно вважає їх методологічним орієнтиром у пізнанні сутності права. Вони, під-

креслює вчений, попереджують про «звичайні помилки рефлексії», коли остання розглядає сутність як «щось тільки внутрішнє», і застерігають від обмеженого розуміння сутності права, зведення її до «порожньої абстракції» [3, с. 260]. В юридичній літературі такий аналіз внутрішнього і зовнішнього, хоча і здійснений у межах і на основі філософських суджень німецького філософа, є першою спробою звернути увагу на важливість їх дослідження.

Якщо припустити, що сутність права – це в ньому внутрішнє, то в такому разі зовнішнім є його нормативність, загальнообов'язковість, формальна визначеність, системність. В останніх і виявляє себе сутність права, а не у «відірваних» від нього правовідносинах, юридичних фактах, методах регулювання тощо, як вважає Д. Керімов та інші автори. Тим більше, що ті ж правовідносини чи інші правові явища є *похідними від права*, на основі якого вони виникають і функціонують у державі. Без сумніву, в правовідносинах, як і в інших правових явищах, *сутність права є, частково чи повністю, це вже інше питання*.

Уточнення теоретичних парадигм. Майже аналогічну ситуацію (наведену вище) можна спостерігати в застосуванні категорій «внутрішнє» і «зовнішнє» у зв'язуванні проблеми форми права. У зв'язку з цим у науковій літературі стверджувалось, що поняттю форми права може бути надано *різні значення* залежно від аспекту розгляду і в даному разі дуже важливою є запропонована марксистською філософією ідея поділу форми на внутрішню й зовнішню. *Вну-*

трішня форма – це способи зв'язків елементів, що становлять зміст права, тобто його структура; *зовнішня форма* – це об'єктивація норм права, його зв'язки з іншими явищами [7, с. 23–28]. Сформована у 60–80-х рр. ХХ ст. у теорії права така позиція стала загальноприйнятою, домінує вона й сьогодні. Що стосується цього питання, по суті, відтоді майже нічого не змінилося, хоча в літературі можна було спостерігати спроби деяких учених скорегувати існуючі погляди і відшукати нові підходи в розв'язанні цієї проблеми [8, с. 10–16].

Водночас висловлено застереження щодо умовності застосування термінів «внутрішня» і «зовнішня» форми, оскільки кожна з них дає уявлення про організацію змісту права, які є результатом розгляду різних аспектів права. Із такими міркуваннями не можна погодитися; якщо форму права можна розглядати в різних аспектах і це не викликає заперечень, то за логікою пізнання її значення повинно бути не різним, а *ідентичним*. Надаючи тим чи іншим теоретичним аспектам форми права різного значення, у літературі стали *отождешнювати* т. зв. внутрішню форму з поняттями структури, організації, системи права.

Як наслідок такого підходу, в теорії права сформувалась відповідна методологія, а у практичному відношенні це призвело до послаблення наукових основ законотворчості, якості законів тощо. І це при тому, що проблема змісту і форми у праві виступає як *важлива частина методології законодавця*, до якого б питання він не звертався. Чи є це питання про майстерність законо-

давця, про якість законів чи про роль права, їх вирішення пов'язане із розумінням *змісту і форми у праві* [9, с. 26–27]. У цьому контексті важливим заходом для реалізації наведених думок мало би бути прийняття закону про нормативно-правові акти, проекти якого вже понад два десятиліття перебувають на розгляді Парламенту України.

У процесі підготовки проектів законів та інших нормативно-правових актів можна спостерігати неузгодженість, навіть спотворене уявлення, між змістом (внутрішнім) і формою його викладу (зовнішнім), коли пріоритет надається змісту, що, з міркувань законодавців, у прагматичному плані є більш важливим, аніж форма, яку можна доопрацювати й дещо пізніше, після прийняття закону. Звичайно, це не могло негативно позначитися на якості законів, їх зрозумілості й доступності для користувачів, а також, що не менш важливо, – на ефективності їх дії. Подібне ставлення до законодавчого процесу є однією з причин частих змін, які вносяться до щойно ухвалених законів або виникає практична необхідність в офіційному тлумаченні їх положень, а то й визнання неконституційними.

Природа суспільних відносин, як свідчить практика їх регулювання, *не сприймає будь-яких дефектів у законах*, як і дефектів в інших нормативно-правових актах, незалежно від їх примусового впровадження публічною владою. З цієї причини існує потреба в удосконаленні чинного законодавства, у тому числі шляхом внесення змін до нещодавно прийнятих законів України

(«Про вибори народних депутатів України», «Про судоустрій і статус суддів», Податкового, Бюджетного та інших кодексів). Оновлення законодавства, своєчасне виправлення в ньому допущених помилок і внесення відповідних поправок є неперервним процесом, зумовленим практичними потребами в постійному удосконаленні правового механізму регулювання суспільних відносин. Ті чи інші помилки та прорахунки у законотворчості, як справедливо зазначається в літературі, є наслідком непродуманої і науково необгрунтованої правової політики державної влади, що здійснюється у відриві від реалій життя, поєднується з недосконалістю і прогалинами юридичної бази, з нечіткими пріоритетами, що веде до деструкції у здійсненні соціальної, економічної, культурної тощо політики [10, с. 485].

Певні недоліки характерні й для теоретичних досліджень, присвячених проблемі форми і змісту права, враховуючи використання неадекватних за змістом і функціями категорій. Адже відомо, якщо немає порозуміння в теоретичних поняттях, то ще складніше і важче знайти порозуміння на практиці, скажімо, в законотворчому процесі при обговоренні проектів законів, так само як і при ухваленні судових та інших рішень. Для прикладу, ось як визначає внутрішню і зовнішню форми правової норми Д. Керімов: вона, пише він, «є система будови, спосіб зв'язку частин, структура правової норми (гіпотеза, диспозиція, санкція). Зовнішня форма правової норми – це виражений зовні внутрішньо організований її зміст» [5, с. 183] (курсив мій. – Є. Є.). Таке розу-

міння зовнішньої і внутрішньої форми права досить поширене в сучасних теоретичних дослідженнях. Головний недолік у них полягає в тому, що з логіко-лінгвістичної і семантичної точки зору в такому понятті форми права втрачена її сутність, а замість неї використані словесно різні, але тотожні за значенням терміни: «система будови», «спосіб зв'язку», «організація», смисл яких збігається з поняттям структури, є тотожним із нею [11, с. 160–161]. Природно постає питання, як такий підхід до розв'язання цієї проблеми відтворює притаманні праву об'єктивні властивості, чи можна припускати таку розбіжність у розумінні змісту і функцій указаних категорій? Відповідь на них потребує ретельного аналізу існуючих із приводу цього позицій.

Осмислення гегелівської рефлексії. У зв'язку з цим, підкреслюючи глибокий зміст викладеної вище думки Г. В. Ф. Гегеля щодо змісту й форми, Д. Керімов у одній зі своїх наукових праць знову повертає увагу до цієї теми, залишаючись при цьому на позиціях, які були сформульовані ним ще в 60–70-х рр. минулого століття. Так, у монографії «Філософські проблеми права» (1972) викладено аналогічні його міркування щодо змісту права, який, вважав він, має «внутрішню і зовнішню форми». До того ж вчений надав власну і, на нашу думку, не безспірну інтерпретацію суджень Г. В. Ф. Гегеля щодо трактування форми як «не рефлексованої в саму себе» несамостійної і байдужої до змісту, отже, зовнішньої форми». Не погоджуючись із таким висновком мислителя, Д. Керімов вва-

жає, що «подвоєння форми полягає зовсім не в розриві «формалізованої» і «змістовної» форми... а у подвійному аспекті розгляду тієї самої форми». По-перше, пише він, «рефлексована в саму себе» форма аж ніяк не є сам зміст, а залишається формою, *внутрішньою організуючою субстанцією*, яка тим самим перетворює її у зміст. По-друге, «не рефлексована в саму себе» форма є не чим іншим, як *зовнішньою оболонкою* тієї самої «рефлексованої в саму себе» формою. По-третє, «не рефлексована в саму себе» форма аж ніяк не байдужа для змісту, а є його зовнішнім виразом і внаслідок цього залежить від змісту. По-четверте, форма не є змістом, і тим більше, вона навіть у своїй розвинутій визначеності ніяк не виступає законом явища, не є *байдужою зовнішньою формою*» [5, с. 175–176].

Треба віддати належне вченому в його спробі критично осмислити досить не прості міркування великого філософа з цього питання. Однак перевага роздумів у цьому випадку, на наш погляд, не на його боці. Разом з тим його позиція щодо з'ясування співвідношення категорій змісту і форми права в контексті внутрішнього і зовнішнього не можна залишити поза увагою. Адже далі вчений правильно наголошує на тому, що «у праві зміст і форма – це не тільки пов'язані між собою категорії, а й *сторони того самого правового утворення*... Єдність змісту і форми є *обов'язковою умовою його існування* (курсив мій. – Є. Є.). Саме завдяки цій єдності право набуває якісної визначеності» [5, с. 176]. Але чому тоді ця єдність форми і змісту права

в науковій літературі трактується по-різному, що нерідко спричиняє її руйнування, викликає схоластичні по суті суперечки?

Цей аспект проаналізовано Д. Керімовим відносно правових норм, які, стверджує він, *не є формою права*, як вважають окремі вчені-юристи, а їх *зміст становить державна воля*. «Подібне трактування поняття форми права, – підкреслює автор, – призводить не тільки до її змішаності або ототожнення із змістом права, а й до відриву одного від другого, порушує їх єдність» [5, с. 177]. Звичайно, можна навести критичні зауваження стосовно цього судження, але взаємні звинувачення в «неправильному» розумінні або «хибності» тієї чи іншої точки зору з цього, як і з інших питань теорії права, стали чи не постійним супутником правових досліджень. Так, на думку професора Л. Явича, правові норми – це «якісно певний і усталений момент переходу змісту права (державної волі) в його форму», тому стосовно державної волі правові норми «не можна вважати тільки формою, не є вони і змістом права», а її *внутрішнє* становить структура: гіпотеза, диспозиція, санкція [12, с. 48]. Суперечливість наведеної позиції нам зрозуміла, оскільки вчений залишає невизначеною саму природу правової норми, що вона насправді являє собою в реальній дійсності, що в ній є внутрішнім, а що зовнішнім? Припустимо, що з точки зору позитивістського права внутрішнім у ній є державна воля, яка складається з таких же внутрішніх елементів, як гіпотеза, диспозиція і санкція, а сама стосовно останніх є зовнішнім. А зовнішнім

щодо тієї ж волі як внутрішнього виступає її загальнообов'язковість і формальна визначеність.

Щоб вийти з такої науково проблемної ситуації, слід поцікавитись, що мав на увазі Г. В. Ф. Гегель, прагнучи розкрити складні й глибинні взаємозв'язки між змістом і формою в параметрах притаманних їм (як «закон») властивостей? Зазначимо, що, на нашу думку, філософ не розглядав внутрішню форму як структуру, організацію тощо об'єкта, оскільки кожна з них у його характеристичі, у тому числі права, повинна мати своє значення, займати належне їй місце і виконувати певну роль у логічній побудові системи філософських і загальнонаукових понять, в тому числі й стосовно права. Інакше у правовій науці навряд чи вдасться вибудувати чітку і логічно обґрунтовану систему категорій і понять, хоча накопичений досвід і запропоновані вченими розробки з цього напрямку втілюють надії на вирішення такого завдання.

У зв'язку з цим цінними є судження Г. В. Ф. Гегеля, викладені у «Примітках в. Зміст і форма. § 133» «Науки логіки» до його міркувань про співвідношення форми і змісту. «При розгляді протилежностей між формою і змістом, – пише він, – суттєво важливо не полишати уваги на тому, що змісту немає без форми, а форма водночас і міститься в самому змісті, і являє собою щось зовнішнє йому. Ми тут маємо подвоєння форми: по-перше, вона як рефлексована в саму себе є змістом, по-друге, вона як не рефлексована в саму себе є зовнішньою, байдужою для змісту наявністю. У собі тут дано абсолютне відношення між формою і змістом,

а саме: перехід їх одне в одне, так що зміст є не що інше, як перехід форми у зміст, а форма – перехід змісту в форму. Цей перехід є одним із найважливіших визначень. Але він виступає вперше в абсолютному відношенні» (курсив мій. – Є. Є.) [4, с. 298]. Проаналізуємо ці тези філософа для з'ясування їх методологічних вимог до розгляду діалектики форми і змісту права.

До речі, у Г. В. Ф. Гегеля мова йде, по перше, про єдине поняття форми та її органічний взаємозв'язок із змістом як абсолютне відношення, але не якогось іншого, що спотворює наші уявлення про цілісність того чи іншого явища, в тому числі права. По-друге, що не менш принципово, філософ констатує «подвоєння форми», а не її «роздвоєння» (розщеплення) на «внутрішню» і «зовнішню» форми, що традиційно сприймається в юридичній літературі, які до того ж розглядають як тотожні поняттям системи, організації, структури змісту, складу елементів і в такому ж значенні відтворюються в більшості сучасних досліджень форми, джерел і структури права. Отже, форма права, незалежно від її позначень на внутрішню та зовнішню чи розгляду в інших аспектах, завжди означає спосіб об'єктивізації (вираження) та існування права, його норм.

Прикінцеві висновки. Аналіз сучасної юридичної літератури свідчить про відсутність спеціальних теоретичних розробок проблеми «внутрішнє» і «зовнішнє» у праві, їх довільне застосування в науково-правових дослідженнях. Це призводить до появи теоретичних неточностей в аналізі якостей і формуванні конструкцій права, а також плутанини у використанні категорій і понять юри-

дичної науки. «Внутрішнє» у праві – це категорія, до якої відносять все те, що міститься у праві, «приховано» від безпосереднього спостереження. Якщо взяти правову норму, то її *внутрішнім* є гіпотеза, диспозиція, санкція, тобто елементи її структури, кожен з яких несе в собі певне навантаження права як цілого, а це – соціальна справедливість, свобода, рівність. Власне останні становлять у праві внутрішнє і зумовлюють його цінність для людей, суспільства, держави. Зовнішнє у праві – це завжди відкриті для спостереження прояви його дії та функціонування як регулятора суспільних відносин. Для правової норми таким зовнішнім є *нормативно-правовий припис* юридичного акта і аж ніяк не його стаття, а для права в цілому – законодавство, судовий прецедент тощо.

Щодо поняття т. зв. внутрішньої форми права як його структури, зазначимо, що в реальності *такої форми не існує*, а йдеться про *способи викладення* внутрішніх елементів у нормативно-правових приписах юридичних актів. Ними є різні і взаємопов'язані прийоми комбінування викладу правових норм – мовно-лінгвістичні, логічні, семантичні, структурні, спеціально юридичні тощо [13, с. 219–230]. Аналогічним має бути

підхід і до т. зв. зовнішньої форми права, яка не є тотожною назвам нормативно-правих актів (закон, указ, постанова тощо), з чим у літературі пов'язують її визначення. Тобто йдеться не про форму права як таку, а про різновиди правових актів, у яких об'єктивуються його норми. У даному разі зовнішнім у праві є те, що надає юридичному акту офіційності, публічності, обов'язковості, дії. Елементами зовнішнього у праві є *обов'язкові реквізити* юридичного акта, що супроводжують його функціонування як офіційного акта-документа, це: *назва (закон, указ, постанова), заголовок (Закон України «Про судоустрій і статус суддів»), реєстраційний код (№ 2453-VI), дата прийняття (07.07.2010 р.), назва органу, який ухвалив даний акт (Верховна Рада України), дата набрання чинності та вступу в дію (01.09.2010 р.), підпис посадової особи (Президент України) та інші вимоги, встановлені законодавством та іншими правовими актами* [14, с. 102–104].

Отже, дослідження проблеми внутрішнього і зовнішнього у праві дозволяє уточнити застосування категоріального апарату юридичної науки і позбавити соціально-правову практику штучних понять і зайвої термінології.

Список використаних джерел

1. Панов М. І. Методологічні проблеми формування понятійного апарату правової науки / М. І. Панов // *Правова система України: історія, стан та перспективи* : у 5 т. Т. 1. Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Х. : Право, 2008. – С. 109–128.
2. Попов Н. В. Категории «внутреннее – внешнее» в научном познании / Н. В. Попов. – Киев : Изд-во КГУ, 1971. – 235 с.
3. Ющик А. И. Диалектика права. Кн. 1 : Общее учение о праве (Критический анализ общеправовых понятий). – Ч. 2 / А. И. Ющик. – Киев : Ред. журн. «Право Украины» ; Ин Юре. – 768 с.
4. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук. Т. 1. Наука логики / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Мысль, 1974. – 695 с.

5. Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) / Д. А. Керимов. – М. : Аванта +, 2000. – 560 с.
6. Гегель Г. В. Ф. Наука логики : в 3 т. / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Мысль, 1971. – Т. 2. – 248 с.
7. Шебанов А. Ф. Форма советского права / А. Ф. Шебанов. – М. : Юрид. лит., 1968. – 216 с.
8. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології / Н. М. Пархоменко. – К. : Юрид. думка, 2008. – 336 с.
9. Ушаков А. А. Очерки советской законодательной стилистики : учеб. пособие / А. А. Ушаков. – Пермь, 1967. – 206 с.
10. Шемшученко Ю. С. Проблеми вдосконалення джерел парламентського права / Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющик // Джерела конституційного права України / за заг. ред. Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющика. – К. : Наук. думка, 2011. – С. 477–506.
11. Могилевский В. Д. Методология систем / В. Д. Могилевский. – М. : Экономика, 1999. – 251 с.
12. Явич Л. С. Право и общественные отношения / Л. С. Явич. – М. : Юрид. лит., 1971. – 152 с.
13. Методичні рекомендації щодо розроблення проектів законів та дотримання нормотворчої техніки, схвалені Постановою Колегії Міністерства юстиції України від 21.11.2000 р. №41 // Нормотворча діяльність : зб. нормат.-прав. актів та метод. рек. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2001. – С. 219–230.
14. Законопроекткування: сучасні реалії та тенденції розвитку : монографія / О. Л. Копиленко, О. В. Зайчук, О. В. Богачова та ін. – К. : Ін-т законодавства Верхов. Ради України ; Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друк. “Рута”», 2014. – 232 с.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2015.

Евграфова Е. Внутреннее и внешнее в праве: методология и теория исследования

В статье рассматриваются вопросы мало изученной в юридической науке темы внутреннего и внешнего в праве и их соотношения. Несмотря на использование терминов «внутреннее» и «внешнее» в исследованиях сущности, содержания, формы, структуры права, их функция фактически сведена к значению эпитетов в характеристике определенных его качеств (сторон). Вопрос о том, что в праве действительно составляет внутреннее, а что внешнее, остается открытым. В связи с этим и учитывая общенаучный статус данных категорий, необходимо определить их методологическую роль в решении тех или иных проблем теории права.

Ключевые слова: право, внутреннее, внешнее, внутренняя форма, структура, внешняя форма, законодательство.

Yevgrafova Ye. Internal and External in Law: Methodology and Theory of Exploration

The article deals with the consideration of such topic as internal and external in law and their correlation. This topic is understudied in juridical science. Despite the application of terms «internal» and «external» in the investigation of the essence, content, form, structure of law, in fact, their function is reduced to the values of epithets in the characteristics of its certain qualities (parties). However, it is not clarified what is internal and external in law. Due to this and taking into account the generally scientific status of these categories, it is necessary to define their methodological role in the solution of certain problems of law theory. Herewith, it is also important to avoid dogmatism and scholasticism in the interpretation of internal and external concerning law. If the first one is something hidden in a phenomenon, which cannot be watched obviously, the external is oppositely possible to be watched, as well as completely real.

The connection between the categories of «internal» and «external» and other categories of dialectics, as well as their demonstration in law were highlighted. Particularly, the nature of the essence of law as simultaneously internal and external, but as something internal in it, was

analyzed. From these positions, there is comprehensive consideration of the notion of internal and external concerning the form and the structure of law, which in respect of methodology is the most complicated in theory. Therefore, in this aspect it requires certain correction and clarification. The author considers that in the context of internal and external in law, the division of its structure into internal and external is artificial, instead of proceeding from the unified comprehension of its form and its non-identification with its other notions, particularly with structure. The results of the matter of internal and external in law testify that indeed there is no the internal form of law. However, there is structure composed of norms, institutions, spheres and system. The last ones are internal in law. Legislation is external. It is also characterized by its own internal and external.

Therefore, as Georg Hegel asserted, something internal is also something partially external; and something external is also something partially internal.

Keywords: law, internal, external, form of law, internal form, structure, external form of law, legislation.